

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE ACTIVITY APPROACH IN PRIMARY SCHOOL

В статті обґрунтовано важливість діяль-нісного підходу в початковій ланці, що обу-мовлено запровадженням Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа». Наголошено на тому, що освітній процес, організований з урахування провідних засад діяль-нісного підходу, сприя-тиме формуванню ключових компетентнос-тей та наскрізних вмінь молодших школярів та дозволяє реалізувати ціннісні орієнтири (визнання прав дитини на навчання через рухову активність дитини) визначені в Державному стандарті початкової освіти. З'ясовано, що діяль-нісний підхід означає орга-нізацію педагогом процесу засвоєння навчаль-ного матеріалу та керівництво навчальною діяльністю учнів, а не повідомлення знань в готовому вигляді. Узагальнено особливості діяль-нісного підходу: діяльність, виступає як зовнішній фактор розвитку пізнавального інтересу; в процесі навчання відбувається опора на внутрішні мотиви учнів; нада-ється можливість індивідуального вибору; навчальна діяльність учня, організовується в його зоні найближчого розвитку; вчитель орієнтується на формування узагальнених навчальних дій; учні мають можливість ста-вити вчителям запитання, висловлювати власну думку; діти взаємодіють один з одним на основі колаборативного навчання. Осно-вними шляхами реалізації діяль-нісного підходу в початковій ланці визначено: застосування ігрових методів, проєктів, дослідів та експериментів, використання групової взаємодії та інтеграції в освітньому процесі. Автором зацентовано увагу на значущості ігрових методів особливо в адаптаційно-ігровий період навчання в початковій школі, оскільки взаємодія навчальної та ігрової діяльності дає можливість комбінувати мотиви, цілі, дії та операції у процесі самої діяльності.

Ключові слова: діяльність, діяль-нісний під-хід, освітній процес, початкова освіта.

The article substantiates the importance of the activity approach in the primary school, due to the introduction of the Conceptual foundation of secondary education "New Ukrainian school" reform. It is emphasized that educational process that organized taking into account the leading principles of the activity approach will contribute to the formation of key competencies and soft skills of younger students and allows them to implement value orientations (declare the rights of the child to study through activity, in particular game, increasing the time for physical activity of the child) defined in the State Primary Standard education. It was found out that the activity approach means the organization by the teacher the process of mastering educational material and leading educational activities of students rather than telling ready-made information. Summarized features of the activity approach: activity acts as an external factor development of cognitive interest; in the process of learning there is a focus on internal motives of students; the possibility of individual choice is given; student's educational activity is organized in his closest zone development; teacher focuses on the formation of generalized educational actions; students have the opportunity to ask teachers questions, express their own opinion; children interact with each other based on collaborative learning. The main ways of implementing the activity approach in the primary school defined: application of game methods, projects and experiments, the use of group interaction in educational process. The author emphasizes on the importance of game methods, especially during the adaptation and game period of primary school education, since the interaction of educational and gaming activities provide an opportunity to combine motives, goals, actions and operations in the process of the activity.

Key words: activity, activity approach, educational process, primary education.

УДК 373.3.091.33
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.1.2>

Зубцова Ю.Є.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти
Запорізького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Початкова освіта є першим рівнем освіти відповідно до Національної рамки кваліфікацій, в ході здобуття якої учень має набути базові знання, уміння та навички, необхідні для виконання простих завдань, а метою початкової освіти, згідно з Державним стандартом, є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб.

Починаючи з вересня 2018 року розпочато поетапні зміни в системі загальної середньої освіти, засновані на Концептуальних засадах реформування середньої освіти «Нова українська школа» (2016). Освітній процес має провадитися з урахуванням принципів партнерства, дитиноцентризму

та сприяти формуванню ключових компетентностей [5]. Перелік цих компетентностей синхронізовано з Європейською довідковою рамкою ключових компетентностей.

Так, ще у 2006 році було розроблено Рекомендації Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя», в яких визначено вісім основних компетентностей та наголошено на важливості формування вмінь застосовувати набуті знання [12].

Нові соціально-економічні реалії спричинили оновлення у 2018 році Європейської довідкової рамки ключових компетентностей, в яких важливою стала ідея наскрізності формування ключових компетентностей. Власне поняття «ключові компетентності», згідно оновлених Рекомендацій,

визначається як поєднання знань, навичок і ставлень та наголошено на важливості «діяти або реагувати на ідеї, людей або ситуації» [14].

Визначені в Рекомендаціях навички (критичне мислення, ініціативність, вміння вирішувати проблеми, оцінка ризику, вміння приймати рішення та конструктивно керувати емоціями, робота в команді, навички спілкування та ведення переговорів, аналітичні навички, креативність та міжкультурні навички), на наше глибоке переконання, можна сформувати тільки за діяльнісного підходу до навчання.

Згідно українського Державного стандарту реалізація мети початкової освіти ґрунтується на ціннісних орієнтирах, серед яких визначено такі, що стосуються діяльнісного підходу, а саме: визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини; радість пізнання, що обумовлюється використанням в освітньому процесі дослідницької та проєктної діяльності [1].

На основі Державного стандарту початкової освіти розроблено Типові освітні програми. Серед принципів побудови програми авторського колективу під керівництвом О. Савченко (НУШ-1), є дитиноцентрованість, природовідповідність, практична спрямованість змісту. В типовій програмі, розробленої творчим колективом під керівництвом Р. Шияна (НУШ-2), рекомендовані інтерактивні форми організації освітнього процесу та методи навчання – дослідницькі, інформаційні, мистецькі проєкти, сюжетно-рольові ігри, інсценізації, моделювання, ситуаційні вправи, екскурсії тощо.

Проаналізована нормативно-правова база переконує у необхідності підвищення рівня активності учнів і вимагає від педагога застосовувати діяльнісні форми, методи та засоби навчання для реалізації мети початкової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження діяльнісного підходу в освіті, в тому числі і в початковій школі, є предметом дослідження таких науковців: І. Андрусенко, І. Бех, О. Колеснікова, П. Копосов, І. Лернер, Т. Мартинюк, Т. Молнар, Р. Паркер, І. Подласий, А. Січка, Н. Тализіна, Б. Томсон, М. Шмир та ін. Поряд з поняттям «діяльнісний підхід» в науковій літературі, застосовується «особистісно-діяльнісний» (С. Безбородих, О. Бігич, І. Зимня, І. Шумілова), «системно-діяльнісний» (О. Савченко), «інтегративно-діяльнісний» (Т. Пушкарьова, О. Топузов).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових публікаціях наголошується на необхідності внесення змін в освітній процес початкової школи на засадах діяльнісного підходу, забезпечення впровадження якого покладається в першу чергу на вчителя. Відповідно виникає потреба в узагальненні підходів

до визначення теоретичного змісту та практичної реалізації діяльнісного навчання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення шляхів впровадження діяльнісного підходу в освітньому процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. В загальному розумінні діяльнісний підхід означає організацію педагогом процесу засвоєння навчального матеріалу та керівництво навчальною діяльністю учнів, а не повідомлення знань в готовому вигляді.

У пізнавальній діяльності дія є одиницею аналізу діяльності учнів. І. Лернер наголошував, що запам'ятовування відбувається краще, коли: учні мають інтенсивну та різноманітну діяльність; в процесі пошуку оперують знаннями в різних ситуаціях; нова інформація пов'язується з іншими знаннями та є частиною системи знань [6, с. 30].

О. Савченко наголошує, що реалізація компетентнісного підходу ґрунтується на системно-діяльнісному підході. Власне це передбачає структура компетентності, «де основою є діяльність, а результатом є інтеграція знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей особистості». На її думку системно-діяльнісний підхід спрямований на інтегрований результат, який може досягатися за умов суб'єкт-суб'єктного навчання [8, с. 12–13].

П. Копосов в своєму навчально-методичному посібнику «Нова українська школа: дидактичні особливості організації навчально-ігрової діяльності учнів 1–2 класів» також зазначає, що найбільш продуктивним в освітньому процесі НУШ може стати саме діяльнісний підхід. Порівнюючи діяльнісне та пояснювально-ілюстративне навчання, дослідник виділяє у першого такі характеристики: в процесі навчання забезпечується внутрішнє прийняття учнями мети та відбувається опора на їхні внутрішні мотиви; засоби навчання вибираються вчителем; дії, як основний елемент діяльності, є варіативними, надається можливість індивідуального вибору; результатом навчання є позитивні внутрішні особистісні зміни [4, с. 15].

Ґрунтовно до формулювання специфіки діяльнісного підходу в початковій школі підійшла Т. Молнар, яка на основі психолого-педагогічних засад теорії діяльності визначила його особливості, серед яких: власна навчальна діяльність учня, організовується в його зоні найближчого розвитку; вчитель пропонує дітям не готові відповіді, а питання, відповідь на які потрібно знайти у спільній діяльності; вчитель орієнтується не тільки на засвоєння знань, а й на формування узагальнених навчальних дій, розвиток умінь вчитися як головно фундаментальну компетентність [7, с. 78].

І. Андрусенко, досліджуючи питання «Упровадження діяльнісних форм навчання на уроках природознавства у початковій школі», власне поняття «діяльнісні форми» розглядає як форми організації процесу навчання природознавства, під час

якого учні виконують навчальні дії, а діяльність, в свою чергу, виступає як зовнішній фактор розвитку у дитини пізнавального інтересу. У такому навчальному співробітництві учня і вчителя, функція педагога опосередкована і полягає в управлінні процесом навчання природознавства та створенні умов, які провокують учня до дій, в тому числі дослідницьких [8, с. 375].

Т. Пушкарьової та О. Топузова діяльнісним методом, називають такий метод, коли учень не набуває знань у готовому вигляді, а здобуває їх сам у процесі власної навчально-пізнавальної діяльності. Науковці наголошують на тому, що діяльнісний підхід дає можливість проводити уроки так, щоб учні виконували повний комплекс універсальних навчальних дій самостійно [11, с. 109]. Узагальнення ними педагогічного досвіду роботи за проектом «Росток» показало, що діяльнісний підхід може бути реалізованим на будь-якому навчальному курсі та переконують, що за інтегративно-діялісною технологією пасивна позиція дитини у процесі пізнання неможлива. За такої організації навчання кожен учень завжди має конкретне завдання, яке може бути колективним; про виконання цього завдання потрібно обов'язково прозвітувати; учні знають, що від діяльності кожного залежить якість виконання загального колективного завдання [11, с. 136].

На думку Р. Паркер та Б. Томсен діяльнісний підхід у школі характеризується таким поняттям як «агентність дитини», під яким розуміють наявність у дітей вибору та можливість приймати рішення щодо власного навчання. За діялісного підходу агентність виявляється в тому, що учні мають можливість ставити вчителям запитання, висловлювати власну думку; взаємодіють один з одним на основі колаборативного навчання; мають вибір в межах ретельно спланованих чітких завдань вчителя тощо [9, с. 12].

Р. Паркер та Б. Томсен в своїй книзі описують 8 підходів до викладання й навчання, або як їх називають автори, «інтегровані педагогіки» (*авт.* – в розумінні національної системи освіти «методики» або «технології»), які вони вважають основами діялісного підходу:

- активне навчання, за якого учні залучені до процесу навчання, а особисті інтереси учнів використовуються для їхньої зацікавленості;
- кооперативне (колаборативне) навчання, під час якого використовується взаємодія однолітків шляхом об'єднання учнів для виконання певного завдання;
- емпіричне навчання, що передбачає набуття практичного досвіду, як у класі, так і поза його межами;
- навчання через відкриття, за якого в учнів з'являється відчуття контролю над власним навчанням;

– навчання на основі запитів дітей, під час якого частина навчальної роботи організовується навколо тем та відкритих питань, що висувуються учнями;

– проблемне навчання, яке передбачає навчальну діяльність, що фасилітується вчителем навколо вирішення певних проблем, як правило, у невеликих групах;

– проєктне навчання, основним результатом якого є створення проєкту, навколо якого організовується навчання;

– педагогіка Монтесорі, за якої є важливою взаємодія між вчителем, дитиною і середовищем, а також практичне навчання, групова та парна робота, особистісно зорієнтоване навчання, відсутність конкуренції і зовнішніх заохочень чи покарань [9].

Ідеї Р. Паркер та Б. Томсен суголосні з провідними засадами Концепції НУШ, яка націлює педагогів до застосування ігрових методів, проєктів, дослідів та експериментів, використання групової взаємодії та інтеграції в освітньому процесі тощо. Всі ці форми та методи є активними, тому становлять для нас науковий інтерес в межах теми публікації. Зупинимось на деяких з них.

Так, багато науковців (Н. Ларіонова, Т. Пушкарьова, О. Савченко, Н. Стрельцова, О. Топузов) згодні з тим, що діялісний підхід у навчанні тісно пов'язаний з принципом інтеграції. В монографії Т. Пушкарьової та О. Топузова «Інтегративно-діялісна педагогіка» зазначено, що діялісна технологія дає можливість розвитку у дітей здібностей, які забезпечують їх успішність у різних аспектах життєдіяльності та наголошують на зв'язку діялісного підходу з принципом інтеграції у навчанні [11, с. 117].

Важливість застосування інтеграції в початковій школі обумовлена тим, що для молодших школярів властиве не розчленоване, а цілісне сприйняття об'єктів навколишнього світу. У реальному житті дуже рідко дитина стикається із ситуаціями, які є монопредметними [3, с. 12]. Таким чином, інтеграція є ефективним способом системного та структурованого викладу знань та формування наскрізних вмінь.

Одним з різновидом інтеграції у навчання є створення проєктів. Різноманітні за спрямованістю та змістом проєкти також надають можливість формувати цілісне уявлення про предмет, процес чи явище та сприяють розвитку вмінь планувати, порівнювати, узагальнювати, ухвалювати рішення, вирішувати проблеми, формувати комунікативні та організаційні навички. Під час роботи над проєктом відбувається застосування раніше засвоєних знань, набутого досвіду, використання способів діяльності, яким педагоги навчили учнів тощо.

Проєктна робота, як правило, виконується в групах, а груповій організації пізнавальної

діяльності надається важливе значення в Новій українській школі. Під час групової роботи відбувається взаємодія, розвиваються навички співпраці та співтворчості.

Робота в групах сама по собі заснована на принципах діяльності, адже така організація навчання передбачає активність. Як справедливо зазначає Д. Петті, робота в групах має значний педагогічний потенціал. Науковець це аргументує до прикладу тим, що учні, які соромляться, в групі легше висловлюють свою думку; в групі стимулюється обговорення; кожен має свій вклад в загальну роботу; така робота вимагає від учнів структурування та осмислення навчального матеріалу тощо. До того ж учні розвивають такі мисленнєві вміння як оцінка, аналіз, синтез, формуються такі «прикладні» вміння як взаємодія та вміння домовлятися [10, с. 265–267].

Разом з тим найбільшу значущість в початковій школі в межах впровадження діяльнісного підходу особливо в адаптаційно-ігровий період, на нашу думку, становить застосування ігрових методів навчання.

Ще С. Рубінштейн називав гру усвідомленою діяльністю, а мотиви ігрової діяльності, переконував психолог, відображають безпосереднє ставлення особистості до оточуючого; значущість тих чи інших її боків переживається в ігровій діяльності на основі безпосереднього ставлення до їх власного внутрішнього змісту [13]. Схожої думки був і Д. Ельконін, який визначав гру як діяльність, у якій відтворюються соціальні відносини між людьми поза умовами безпосередньо утилітарної діяльності [2, с. 314].

Нам близька позиція П. Копосова, який в своєму навчально-методичному посібнику «Дидактичні особливості організації навчально-ігрової діяльності учнів 1–2 класів», адресованому вчителям початкових класів, обґрунтував доцільність інтеграції навчальної та ігрової діяльності, «оскільки взаємовплив цих видів діяльності дає можливість комбінувати мотиви, цілі, дії та операції у процесі самої діяльності» [4, с. 45].

Під навчально-ігровою діяльністю науковець розуміє активну самостійну пізнавальну діяльність учнів, що керується вчителем, і, яка розгортається на основі гри та веде до реалізації дидактичних завдань. Саме тому навчально-ігрову діяльність П. Копосов розглядає як складну цілісну систему, що відображає впорядковану сукупність взаємозв'язаних і взаємозалежних компонентів [4, с. 45].

Отже, діяльнісний підхід дає можливість організувати активну творчу діяльність молодшого школяра через гру, спостереження, досліді, експерименти, проекти, групову роботу та інтеграцію.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що впровадження діяльнісного підходу в початковій школі обумовлено нормативно-правовою базою, психологічними та віковими особливостями молодших школярів. Такий підхід до навчання сприяє організації навчальної діяльності з позиції конкретного учня на засадах рівноправного партнерства та емпатії, активного діалогу, визнання унікальності періоду дитинства. Перспективами подальших досліджень є пошук шляхів підготовки майбутніх учителів в закладах вищої педагогічної освіти до впровадження діяльнісного підходу в початковій ланці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p#Text>
2. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.
3. Інтегративний підхід: актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад.: Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
4. Копосов П. Г. Нова українська школа: дидактичні особливості організації навчально-ігрової діяльності учнів 1–2 класів : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Фабула», 2021. 160 с.
5. Концептуальні засади Нової української школи. URL: <https://cutt.ly/TZ3NwQH>
6. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. Москва : Знание, 1980. 96 с.
7. Молнар Т. Діяльнісний підхід до організації навчального процесу в початковій школі. *Молодь і ринок*. 2016. № 1 (132). С. 76–79.
8. Організаційні форми навчання у початковій школі : посібник / О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко, А. Д. Цимбалару та ін. Київ : Педагогічна думка, 2017. 423 с.
9. Паркер Р., Томсен Б. Діяльнісний підхід у школі. Біллунд : LEGO Fonder, 2019. 75 с.
10. Петти Д. Современное обучение. Практическое руководство / пер. с англ. П. Кириллова. Москва : Ломоносовъ, 2010. 624 с.
11. Пушкарьова Т. О., Топузов О. М. Інтегративно-діялісна педагогіка : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2019. 304 с.
12. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_975
13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / составители, авторы комментариев и послесловия: А. В. Брушлинский, К. А. Абульханова-Славская. Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2000. 712 с.
14. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: <https://cutt.ly/aZ3BHaA>